LISA SHAPIRO

Bohemya Prensesi Elisabeth ile René Descartes Arasındaki Yazışmalar

Çeviri: Mehmet Sebih Oruç

alBaraka Yayınları

LISA SHAPIRO

Wesleyan Üniversitesinde fizik ve felsefe eğitimi aldıktan sonra Pittsburgh Üniversitesinde felsefe doktorasını tamamladı. Paris IV (Sorbonne) ve Paris X (Nanterre) üniversitelerinde de öğrenim gördü. Çalışmaları özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıl felsefesi, zihin-beden ilişkisi, duygular ve felsefe tarihinde kadın düşünürlerin yeniden değerlendirilmesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Prenses Elisabeth ile Descartes arasındaki yazışmalar üzerine önemli çalışmalar yapan Shapiro, *The Correspondence between Princess Elisabeth of Bohemia and René Descartes* adlı eserin İngilizce edisyonunu hazırlamış ve mektupları İngilizceye çevirmiştir. Hâlen McGill Üniversitesinde felsefe profesörü ve Edebiyat Fakültesi dekanı olarak görev yapmaktadır.

MEHMET SEBİH ORUÇ

1994 yılında Doğubeyazıt'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada, lise eğitimini ise Manisa'da tamamladı. 2012 yılında Kadir Has Üniversitesi İletişim Fakültesinde lisans eğitimine başladı. 2019 yılında Marmara Üniversitesinde yüksek lisansını, 2025 yılında ise Newcastle Üniversitesinde doktorasını tamamladı. 2018-2021 yılları arasında Akdeniz Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2021 yılında *Post-Truth Durum: Sosyal Medya Çağında Bilgi ve Doğruluk* adlı kitabı yayımlandı. Ayrıca çeşitli dergilerde makaleleri yayımlanmıştır. Çalışmalarında sosyal medya, siyasal iletişim, iletişim felsefesi ve sanat felsefesi gibi alanlara yoğunlaşmaktadır. Arapça ve İngilizce bilmektedir. Hâlen İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesinde Dr. Öğretim Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür 7
Modern Avrupa'da Öteki Ses: Seriye Mukaddime 9
Editörün Giriş Yazısı 37
Editör Kaynakçası 109
Metinler ve Çeviri Üzerine Not 117
Yazışmalar 121
Ek: Bohemya Prensesi Elisabeth'in Diğer Yazışmaları 291
Kaynakça 341

TEŞEKKÜR

Bohemya Prensesi Elisabeth'in Descartes ve başkalarıyla olan mektuplaşmalarının bu edisyonunun hazırlanması uzun bir mesainin mahsulüdür; bu nedenle süreç boyunca yardım, tavsiye ve teşviklerini gördüğüm pek çok kişiye teşekkür borçluyum. "Other Voice" (Öteki Ses) serisi editörlerine, esere gösterdikleri ilgi, çalışma boyunca gösterdikleri sabır ve yorumlarından dolayı minnettarım. Proje üzerinde düşünmeye başladığımda Annette Baier ve Stephen Engstrom'un gösterdikleri şevk, işe başlamamda önemli bir rol oynadı. Daniel Garber ve Eileen O'Neill projenin başından sonuna kadar büyük bir teşvik ve tavsiye desteği sundular; gösterdikleri cömertlik gerçekten dikkate değerdi. 1998 yılında Massachusetts Amherst Üniversitesinde Eileen O'Neill ile birlikte Vere Chappell ve Robert Sleigh tarafından düzenlenen "17. Yüzyılın Kadın Filozofları" konferansı, Elisabeth'in metafiziği üzerine düşünmeye başlamam için bir vesile oldu. Florida Üniversitesinde Dan Kaufman tarafından düzenlenen 17. yüzyıl kadın filozofları üzerine başka bir konferans ise Elisabeth'in ahlak felsefesindeki konumunu tetkik etmeme olanak sağladı. Tercümelerimi ve Elisabeth yorumumu, Uppsala Üniversitesinde verdiğim bir lisansüstü dersinde öğrencilerle birlikte sınama şansı buldum; sabırları ve yorumları için onlara teşekkür ederim. Lilli

Alanen, Annette Baier, Robert D'Amico ve Charles Pidgen giriş bölümünün çeşitli kısımları hakkında faydalı geri bildirimlerde bulundular. Karen Detlefsen bölümün tamamı üzerine düşünceli yorumlar sundu. Birkaç kişi beni arşiv materyalleri konusunda uyardı ve bunlara erişmeme yardımcı oldu. Pell ve Coventry evraklarında Elisabeth'ten bahsedilen kısımlara dikkatimi çektiği için Carol Pal'a teşekkür ederim. Theo Verbeek ve Erik-Jan Bos, Elisabeth'in mektuplarının yeni keşfedilen el yazmalarına erişmemi kolaylaştırdılar ve Jeroen van de Ven'le birlikte tarihsel bağlama dair sorularımı yanıtladılar. Geldersch Landschap/Geldersche Kasteelen'den Dr. Jorien Jas, bu el yazmalarını incelememi zahmetsiz hâle getirdi. El yazmasının hazırlanmasındaki teknik işlerde sağladıkları yardımlar için Susanne Fader, Jennifer Liderth ve Patrick Monaghan'a; Elisabeth'in portreleri için izinlerin alınmasındaki yardımı ve genel editörlük desteği için Randy Petilos'a teşekkür ederim. Susan Tarcov'un titiz redaksiyonu çeviriyi büyük ölçüde iyileştirdi; hatalar ise tamamen bana aittir. Eileen'in erken modern dönem kadın filozofları üzerine yaptığı çalışmalar özel bir teşekkürü hak ediyor. Bu kadınları yeniden felsefe tarihine kazandırma çabaları ve okuma yöntemleri ilham vericidir. Onun çalışmaları, benim çalışmalarımın ancak takip etmeye çalışabileceği bir model teşkil etmektedir. Ulusal Beşeri Bilimler Vakfı (NEH), Amerikan Bilimsel Cemiyetler Konseyi (ACLS) ve Simon Fraser Üniversitesinden gelen destekler bu edisyonun tamamlanmasını kolaylaştırmıştır.

MODERN AVRUPA'DA ÖTEKİ SES: SERİYE MUKADDİME

Margaret L. King ve Albert Rabil Jr.

Eski Ses ve Öteki Ses

Kadınlar Batı Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde mesleki hayatta, iş dünyasında ve siyasette eşitliğe yaklaşmaktadır. Çoğu; eğitime erişim, üreme hakları ve ekonomik özgürlük gibi imkânlara sahiptir. Kadınlar için hayati önem taşıyan meseleler kamuoyunun gündemindedir: Eşit işe eşit ücret, çocuk bakımı, aile içi şiddet, meme kanseri araştırmaları ve müfredatın kadınları kapsayacak şekilde revizyonu vb.

Bu son kazanımların kökenleri, kadınların (ve onlara destek veren bazı erkeklerin) yaklaşık altı yüz yıl önce ilk kez dile getirdikleri düşüncelere dayanmaktadır. Onların bu sesi, Batı kültürünü inşa eden eğitimli erkeklerin sesi olan "birinci ses"in karşıtı olarak "öteki ses"tir. 1300–1700 döneminde (Rönesans veya erken modern dönem olarak adlandırılan süreç) Avrupa kültürünün genel olarak yeniden şekillenmesiyle eş zamanlı olarak kadınların fırsat eşitliği ve toplumsal statüsü üzerine hâlâ yankılanan ve henüz çözülmemiş sorular ortaya atılmıştır.

Bu öteki ses, Batı kültürüyle bağlantılı uygarlıkların (İbrani, Yunan, Roma ve Hristiyan) köklerinde yer alan üç bin yıllık kadınları hakir görme geleneğinin arka planında ortaya çıkmıştır. Bu geleneklerden tevarüs eden kadınlara yönelik olumsuz

tutumlar; Avrupa Orta Çağı boyunca gelişen entelektüel, tıbbi, hukuki, dini ve toplumsal sistemlerin her birine sirayet etmiştir. Takip eden sayfalar erken modern dönem Avrupalılarının miras aldığı kadın doğasına ilişkin geleneksel ve ezici çoğunlukla erkeklere ait görüşleri ve hüküm süren varsayımlara meydan okumak üzere "öteki ses"in vücuda getirdiği yeni geleneği tasvir etmektedir. Bu inceleme, Erken Modern Avrupa'da Öteki Ses serisinde yayımlanan metinlerin anlaşılması için bir çerçeve teşkil etmelidir. Serinin tüm ciltlerinde bu mukaddimeyi, her metne ve yazara özel giriş bölümleri takip etmektedir.

Kadınlara Yönelik Geleneksel Görüşler: MÖ 500 – MS 1500

Antik Yunanlıların felsefi ve tıbbi nazariyatının derinliklerine kadının gerek zihnen gerekse bedenen erkekten aşağı olduğu algısı yerleşmişti. Benzer şekilde Antik Romalılardan tevarüs eden medeni mevzuatın yapısı kadınların aleyhine bir önyargı taşıyordu. Hristiyan düşünürlerin İbrani Kutsal Kitabı ve Hristiyan Yeni Ahit'ten yola çıkarak geliştirdikleri kadın görüşleri ise olumsuz ve kısıtlayıcıydı. Halkın konuştuğu yerel dillerde kaleme alınan ve geniş kitlelerce okunan veya sözlü olarak aktarılan edebi eserler bu menfi varsayımları yayıyordu. Çoğu kadının içinde yaşadığı sosyal ağlar –aile ve Roma Katolik Kilisesi kurumları– bu menfi gelenek tarafından şekillendirilmişti ve kadınların dünyada hareket edebilecekleri ve dünyayı etkileyebilecekleri alanları sert bir biçimde sınırlandırıyordu.

Yunan Felsefesi ve Kadın Doğası: Yunan biyolojisi, kadınların erkeklerden aşağı olduğunu varsayıyor ve onları yalnızca çocuk doğuran ve ev işlerini yürüten kişiler olarak tanımlıyordu. Bu görüş, filozof Aristoteles'in eserlerinde gayet net, otoriter bir biçimde dile getirilmişti.

Aristoteles, düaliteler (zıt kutuplar) üzerinden düşünürdü. Eylemi atalete, formu (herhangi bir nesnenin içsel tasarımı veya yapısı) maddeye, tamamlanmışlığı noksaniyete ve sahip olmayı mahrumiyete üstün tutardı. Bu düalitelerin her birinde eril prensibi üstün nitelikle, dişil prensibi ise aşağı olanla ilişkilendirirdi. Doğadaki eril prensibin, "aktif, biçimlendirici ve mükemmelleşmiş özelliklerle" bağlantılı olduğunu; dişil prensibin ise "pasif ve maddi olduğunu, eksiklik/mahrumiyet taşıdığını ve tamamlanmak için eril olanı arzuladığını" [1] savunurdu. Erkekler her zaman akıllı olmak, cesaret ve dayanıklılık gibi erdemli niteliklerle özdeşleştirilirken kadınlar bunların zıttı olan akıl dışılık, korkaklık ve zayıflıkla tanımlanırdı.

Eril prensip, ana rahminde bile üstün kabul edilirdi. Aristoteles, erkeğin menisinin yeni bir insan varlığının formunu oluşturduğuna, kadın bedeninin ise yalnızca maddeyi sağladığına inanırdı.[2] Daha sonraki dönemlerde yaşamış olan Yunan hekim Galen, üremede "dişi menisi" yoluyla sağlanan dişil bir bileşenin olduğuna inansa da hem Aristoteles hem de Galen'in takipçileri insan üremesinde erkek rolünü daha aktif ve daha önemli görmüşlerdir.

Aristotelesçi görüşe göre eril prensip daima kendisini yeniden üretmeyi amaçlardı. Bu nedenle bir dişinin dünyaya gelmesi, kusurlu bir üreme eylemi sonucunda ortaya çıkan bir hata olarak görülürdü. Doğan her dişi (Aristoteles'in terminolojisinin çeşitli çevirilerinde geçtiği üzere) "kusurlu" veya "eksik" bir erkek, doğanın bir "ucubesi" olarak kabul edilirdi.[3]

Yunan kuramcılar için erkek ve kadın biyolojisi onların psikolojilerinin anahtarıydı. Dişi olan daha yumuşak ve uysal;

---

1 Aristotle, *Physics* 1.9.192a20–24, *The Complete Works of Aristotle*, içinde Ed. Jonathan Barnes, gözden geçirilmiş Oxford çevirisi, 2 cilt (Princeton, 1984), 1:328.

2 Yumurtanın varlığı ve bununla birlikte insan embriyolojisinin diğer gerçekleri 17. yüzyıla kadar saptanmamıştı.

3 Aristotle, *Generation of Animals* 2.3.737a27–28, *The Complete Works,* içinde 1: 1144.

umutsuzluğa, şikâyet etmeye ve hilekârlığa daha yatkındı. Dahası "eksik" olduğu için bir erkekle cinsel birliktelik yoluyla tatmin olmayı arzulardı. Erkek ise entelektüel, aktif ve arzularına hâkim bir mahiyetteydi.

Kadınla erkeğin içinde bulunduğu bu psikolojik zıtlıklar, evrenin dört elementten (toprak, ateş, hava ve su) teşekkül ettiği teorisinden türetilmişti. Bu elementler insan bedeninde sırasıyla kuru, sıcak, nemli ve soğuk olarak kabul edilen ve zihinsel durumlara ("melankolik", "kolerik/asabi", "sanguine/iyimser", "flegmatik/soğukkanlı") karşılık gelen dört "hılt" (kara safra, sarı safra, kan ve balgam) olarak tezahür ederdi. Bu şemada, toprak ve ateş ilkelerini paylaşan erkek sıcak ve kuruydu; hava ve su ilkelerini paylaşan kadın ise soğuk ve nemliydi.

Kadın psikolojisi, onun en baskın organı olan rahimden (Yunanca *hystera*) daha fazla etkilenirdi. Rahimden kaynaklanan tutkuların kadınları şehvetli, hilekâr, geveze, akıl dışı ve hatta –bu etkiler aşırıya kaçtığında– "histerik" kıldığına inanılırdı.

Aristoteles'in biyolojisi toplumsal ve siyasi sonuçlar da doğurmuştur. Eğer eril ilke üstün, dişil ilke aşağı ise o hâlde devlette olduğu gibi hane içinde de erkekler hükmetmeli ve kadınlar tâbi olmalıydı. Bu hiyerarşi çocukların refahı ve mülkiyetin korunması için iş birliği yapmaları gereken karı kocanın arkadaşlığını dışlamıyordu fakat bu tür bir karşılıklılık/zıtlık, aslında erkeğin üstünlüğünü teyit ederdi.

Aristoteles'in hocası Platon ise farklı bir ihtimal öne sürmüştü: Erkeklerin ve kadınların aynı erdemlere sahip olabileceği. Bu önerinin bağlamı, Platon'un aynı adı taşıyan diyaloğunda ana hatlarını çizdiği hayali ve ideal Devlet'tir. Burada bilgece liderlik etme yeteneğine sahip ayrıcalıklı bir elit tabaka için tüm sınıf ve servet ayrımları ortadan kalktığı gibi cinsiyet farkları da ortadan kalkar. Platon'un ideal toplum tasarımında hane ve mülkiyet olmayınca kadının tâbi kılınmasına da gerek kalmaz. Bu nedenle kadınlar, liderlik üstlenmek üzere erkeklerle aynı seviyede eğitilebilirler. Ancak Platon'un Devlet'i pratikte uygulanamamıştır.

Gerçek toplumlarda kadının ikincilliği hem fiili bir gerçeklik hem de norm olarak kalmaya devam etmiştir.

Yunan felsefe geleneğinden tevarüs eden kadına dair bu görüşler Orta Çağ düşüncesinin temelini teşkil etmiştir. 13. yüzyılın önde gelen Skolastik filozoflarından Thomas Aquinas ve diğerleri de Aristoteles'in insan üremesi, erkek ve kadın kişiliği ile toplumsal hiyerarşideki üstün erkek rolü hakkındaki görüşlerini aynen yansıtmaktaydı.

Roma Hukuku ve Kadının Durumu: Roma hukuku da tıpkı Yunan felsefesi gibi Orta Çağ düşüncesinin temelinde yer almış ve Orta Çağ toplumunu şekillendirmiştir. Mülk sahibi yetişkin erkeklerin haneleri idare etmesi ve toplumun genelini etkileyen kararları alması gerektiğine dair kadim inanış, Roma hukukunun dayanak noktasını teşkil eder.

MÖ 450 civarında, Roma'nın cumhuriyet döneminde, toplumun örfi hukuk (efsaneye göre) şehrin merkezindeki forumda dikilen On İki Levha Kanunları olarak bilinen levhalara kaydedilmiştir. Bu hukuk, daha sonra imparatorluk döneminde faaliyetleri artan profesyonel hukukçular tarafından, özellikle aile ve miras meselelerini etkileyen birçok yeni yasanın geçmesiyle birlikte ayrıntılandırılmıştır. Büyüyen ve değişen bu kanunlar bütünü, imparatorluğun Roma'dan yönetilmesi son bulduktan nesiller sonra İmparator Iustinianus'un (Jüstinyen) emriyle Medeni Hukuk Külliyatı (*Corpus Iuris Civilis*) bünyesinde derlenmiş ve kodifiye edilmiştir. 11. yüzyıldan itibaren Orta Çağ uleması tarafından okunan ve üzerine şerhler yazılan bu külliyat, Avrupa'daki çoğu şehir ve krallığın hukuk sistemlerine rehberlik etmiştir.

Çeyiz, boşanma ve mirasa ilişkin yasalar bilhassa kadınları ilgilendirir. Bu yasalar mülkiyeti korumayı ve sürdürmeyi amaçladığından söz konusu kadınlar mülk sahibi azınlığa mensuptu. Onların erkek aile üyelerine olan bağımlılığı, yasaların hakkında çok az şey söylediği alt sınıf ve köle kadınların çok daha ağır bir bağımlılık altında bulunduklarına delalet eder.